

Ahali Cumhuriyet Fırkası

Ahali Cumhuriyet Fırkası, Türk siyasal yaşamında 1930'larda çok partili yaşama geçiş tecrübesi sürecinde ortaya çıkan ve parlamento dışından kişilerin kurduğu ilk muhalefet partisidir. Uzun bir siyasi ömre sahip olmamış ve etkin bir siyasi faaliyet göstermemiştir. Bu nedenle Türk siyasî tarihini konu eden eserlerde de pek yer bulmamıştır.

1929 Ekonomik Bunalımının Türkiye'yi de etkileyen sonuçları beraberinde toplumsal ve siyasal etkiler yaratmıştır. **Takrir-i Sükûn** Dönemi'nin de sona ermesiyle ülkede daha liberal siyasal bir ortam meydana gelmiştir. **Cumhuriyet Halk Partisi**'ne muhalif olarak önce, **Ali Fethi (Okyar)** Bey tarafından, 12 Ağustos 1930 tarihinde **Serbest Cumhuriyet Fırkası** kurulmuştur. Ardından 26-27 Eylül tarihli gazetelerde "Üçüncü Fırka" başlıklı haberler yer aldığı görülmektedir. Abdülkadir Kemali (Öğütçü) Bey valiliğe verdiği dilekçe ve halka dağıttığı beyannameler ile merkezi Adana'da olmak üzere, Ahali Cumhuriyet Fırkasını kurduğunu ilan etmiştir. Partiyle ilgili basına yansıyan ilk açıklamasında; *"her iki fırkadan ayrı olan bu teşekkül dâhilinde kendi etrafında toplanacak arkadaşlarıyla çalışacağını, iki fırkanın da yalnız samimî söz söylediklerini, fakat iş yapmadıklarını, kendi fırkasının ise fiiliyata girişeceğini ve şimdilik mensuplarının 200 kişi olduğunu"* ifade etmiştir.

Ahali Cumhuriyet Fırkası İdari Teşkilatında; Avukat Abdülkadir Kemali Bey, Avukat Ali Vehbi Bey, Avukat Bekir Sıtkı Bey, Avukat Mustafa Ziya Bey, Çiftçi Hasan Bey, İhtiyat Zabiti Ali Bey yer almıştır. Avukat Hasbi Bey, parti kuruluşunda yer almasına karşın işlerinin yoğunluğu gerekçesiyle istifa ederek ayrılmıştır. Parti Genel Sekreteri, Mahmut Nedim Bey'dir.

Dönemin basınının Ahali Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşuna ilgi gösterdiği ifade edilebilir. Ancak bu ilginin partiden ziyade partiyi kuran Abdülkadir Kemali Bey'den kaynaklandığı söylenebilir. Abdülkadir Kemali Bey, 23 Nisan 1920'de açılan Birinci TBMM'deki siyasi faaliyetlerinden itibaren muhalif kişiliğiyle tanınmaktadır. Hakkında yazılan eserlerin başlıklarında da sıklıkla bu ifade yer almıştır. Taha Toros, "yaman bir muhalif" diye nitelediği Abdülkadir Kemali Bey'i kısaca şu sözlerle tanımlar: *"TBMM'nin ilk devre milletvekili; üç günlük bakan, İstiklâl Mahkemesi'nin hem reisi, hem sanığı; hükümetin yaman bir eleştiricisi; güçlü bir gazeteci; 1930'larda Ahali Partisi'nin kurucu başkanı; din üzerine eserler yazan bir bilgin; şifalı bitkileri inceleyen bir kamus yazarı; ceza hukukunda içtihatlarla kaynak olan görüşleriyle uzman bir hukukçu; yakın politika tarihimizin bir renkli siması ve dinlenmesine doyum olmaz hatibi"*.

Ahali Cumhuriyet Fırkası kurulmasından kısa bir süre önce *Toksöz* gazetesinin yeniden yayınlanacağı haberleri yapılmış olsa da, Abdülkadir Kemali Bey partinin kuruluşunun ardından bir basım evi satın alarak Ekim ayı sonlarında *Ahali* adıyla bir gazete yayınlamaya başlamıştır. Orhan Kemal, *Baba Evi* eserinde o günleri şu sözlerle anlatır: *"Dar bir sokakta, karşılıklı iki konak hatırlıyorum. Becerikli ilkokul öğrencilerinin yaptıkları mukavva konakları hatırlatan bu cumbalı, kafesli, çıkıntılı, tahta saçakları dantela gibi işlemeli konaklardan birisi bizim. Burası aynı zamanda babamın 'Fırka' binasıydı. Alt kat ağır, beyaz taşlarla döşeliydi. Bu katta fırka toplantıları yapılırdı. Matbaaya makaleler götürür, provalar getirir tashihler götürürdüm. Babam, bir takım kalın kitapları okuyarak sabahladığı günler, kaşlarını çatarak ve kan çanağına dönmüş gözleriyle, elime tutuşturduğu yazılardan sonra: 'Matbaaya acele götür ve bir gazete al gel! Tembihine rağmen, sokakta gecikmeyi icap ettirecek mevzular bulurdum mutlaka. Mesela futbol, kamış vuruşmak, çikolata çekişmek... Gecikince dayak yiyeceğimi bildirdim..."*

Ahali Cumhuriyet Fırkası'nın bir dâhilî nizamnamesi ve bir de programı hazırlanmıştır. 29 maddeden oluşan Dâhilî Nizamname'de partinin örgütlenme ilkelerine yer verilmiştir. Dâhilî Nizamname'ye göre partinin örgütlenme ilkeleri

şöyledir: 18 yaşını doldurmuş, cinayet ve namusa dair konularda mahkûmiyeti olmayan, kötü ün sahibi bulunmayan her vatandaş siyasi nizamnameyi kabul etmek koşuluyla Ahali Cumhuriyet Fırkası'na üye olabilecektir (Madde 1). Partinin yedi kişilik kurucuları genel kongre yapılana kadar "umumi merkez heyeti"ni teşkil edecektir (Madde 2). Partinin başkanı Abdülkadir Kemali Bey'dir (Madde 3).Kuruculardan herhangi birinin çekilmesi veya çıkarılması halinde, yeni üye başkan tarafından "umumi merkez heyeti"ne alınacaktır(Madde 5). Vilayet örgütleri yedişer, kaza ve nahiye örgütleri beşer, köy ve mahalle örgütleri üçer kişilik heyetler tarafından yürütülecektir(Madde 6-7). Geçici olduğu belirtilen 29. maddede partinin örgütlenmesiyle ilgili yetki vermek hakkının, genel kongre yapılana kadar, tek başına parti başkanına ait olduğu belirtilmiştir. Nizamname'nin 9. ve 10. maddelerinde umumi merkez heyetinin görevlerine yer verilmiş, 12-19. maddelerde 23 Eylül 1930'da gerçekleştirilmesi tasarlanan parti genel kongresinin nasıl yapılacağı açıklanmıştır. 20. maddede partinin meclis grubunun çalışma ilkeleri, 21-23. maddelerde partide üye ve milletvekilleriyle ilgili disiplin ilkeleri yer almıştır. 24-28. maddelerde partinin gelirleri ve parasal varlığıyla ilgili hükümlere yer verilmiştir.

Partinin temel görüşleri, Abdülkadir Kemali Bey tarafından Tarık Zafer Tunaya'ya 14 Temmuz 1948 tarihinde gönderilen mektubuna ek olarak "Ahali Cumhuriyet Fırkası Nizamnamesi" başlıklı belgede yer almaktadır. Belgede, partinin kuruluşu 24 Eylül 1930 olarak ifade edilmiştir. Belge, nizamname başlığını taşımakla birlikte parti programı niteliğindedir. Birinci maddede; parti genel merkezinin "şimdilik" Adana'da olduğu belirtilmektedir. Cumhuriyetin gerçek anlamına uygun olarak halkı refaha kavuşturmanın partinin ilk ve son ilkesi olduğu ve bu ilkenin gerçekleşmesi için, özel idare teşkilatına önem verilerek, halkın parasının hükümet merkezince israf edilmesine engel olunacağı ifade edilmiştir (Madde 2-3). Seçimlerin tek dereceli ve her türlü baskıdan uzak olarak yapılması için ilgili kanunlarda düzenleme yapılacağı yer almaktadır (Madde 4). Programda iktisadi yaşama ayrıntılı yer verilmiş, daha ziyade tasarruf üzerine odaklanmıştır. Buna göre; gereksiz harcamaların önüne geçilecek; hayat pahalılığına göre hesaplanacak oranda maaşlar azaltılacak; iş ve milli servet göz önünde tutularak milletvekili ve memur sayısında kısıtlamaya gidilecektir; ordunun yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını kendi kendine karşılaması sağlanarak halka yük olmasının önüne geçilecektir. Ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi için de; Tütün Tekel İdaresi kaldırılarak, Avrupa tütün piyasasına iyi tütün gönderen çiftçiler ödüllendirilecek, tekeller dışarıdan para getirici biçime dönüştürülecektir. Ayrıca dış ticarete, özellikle ipek kozası ihracatına önem verilecek; dünya ithalat ve ihracat istatistikleri incelenerek buna göre belirlenecek ihraç ürünlerinin üretimini artırılmasına çalışılacaktır. Demiryolları dâhil bütün inşaatlar durdurularak, milletin verdiği para çok sıkı bir şekilde denetlenecektir (Madde 7). Maliyenin tahsilatı mümkün olduğunca masrafsız yaptırılacak ve vergi vermeye mecbur olan vatandaşların bunu vermelerini sağlamak için cüzdân usulü uygulanacaktır (Madde 8). Telgraf, posta, telefon teşkilatı halkın vergi yükünü hafifletecek gelir kaynakları haline getirilecektir (Madde 9). Adalet sistemine ilişkin programda; mahkemelerin Anayasaya aykırı kanunları uygulamalarının önlenmesinin sağlanacağı esasına yer verilmiş, özellikle hâkimlere değinilmiştir. Hâkimlerin halkı zor duruma düşürmemesi için valilerce sıkı bir biçimde denetleneceği; hâkimlerin de şahsî, cezaî ve hukukî sorumluluklarının kabul edileceği ifade edilmiştir. Ayrıca davacıların önceden masraf yapmaları usulünden vazgeçileceği ve avukatlık kanununda da değişiklikler yapılacağı maddeleri yer almıştır (Madde 12- 16). Programda eğitim siyaseti, dünyada gelişmiş olan bilim ve fennin ülkeye aktarılması esasına dayandırılmış, bunun için çeviri kurumu oluşturularak, elli yıl için nakledilen bu bilgilerden yararlanılacaktır. Eğitimde ekonomik etkinlikleri destekleyen bir içerik ve uygulamaya yönelik bir yaklaşım söz konusudur. Öğretmenlerin, ahlaka ve fazilete aykırı davranışları hariç olmak üzere, ölünceye kadar refah içinde yaşamaları temin edilecektir (Madde 18-22). Kişi hakları, liberal haklar bağlamında ele alınmıştır. Buna göre; düşünceleri nedeniyle hiç kimse hakkında takibat yapılmayacak; söz, vicdan ve yazma özgürlüğü güvence altına

alınacak ve mesken dokunulmazlığı fiilen sağlanacaktır (Madde 23-26). Programın sağlık işleri bölümünde; tabip odalarının hukuki güvenceye alınması, **Sağlık Bakanlığı**'nin salgın hastalıklarla mücadelede sarf ettiği harcamaları vilayet sıhhiye müdürlükleri vasıtasıyla yapılacağına yer verilmiştir (Madde 27-28). Programın son bölümlerde; Belediye Kanunu'nun yeniden düzenleneceği (Madde 30), Ziraat Bankası'nın çiftçinin ihtiyaçlarını karşılayacak bir kurum haline getirilmesinin hedeflendiği (Madde 32) ifade edilmiştir.

Ahali Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş hazırlıkları yapıldığı dönemde gerçekleştirilen belediye seçimlerine bazı yazarlar partinin katıldığını ifade etse de seçimlere katılmamıştır. Partinin ülke içinde örgütlenmesi, Adana dışında sadece Maraş'ta gerçekleştirilmiş, Kastamonu'da örgütlenme girişimi reddedilmiştir.

Ahali Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kendisini feshetmesinden sonra bir süre daha varlığını sürdürebilmiştir. Ancak partinin kurucularından Ali Vehbi Bey, *Ahali* gazetesinde haberi olmadan yazılan yazılara kendi isminin verilmesinden dolayı istifa etmiş, aynı günlerde diğer üyelere de istifalar artmıştır. Öte yandan, Kasım ve Aralık aylarında gazetelerde, *Ahali* gazetesinde yayınlanan yazılar nedeniyle gazete ve Abdülkadir Kemali Bey hakkında adli takibat yapılacağı haberleri yer almıştır. Gazete Mesul Müdürü Reşat Feyyaz Bey, 8 Aralık 1930'da halkı askerlikten soğutmak, Cumhurbaşkanı hakkında münasebetsiz sözler söylemek, asılsız ve manasız yayın yapmak gibi sebeplerden dolayı tutuklanmış, parti sekreteri Mahmut Bey hakkında da takibat yapılmaya başlanmıştır. Ardından Abdülkadir Kemali Bey hakkında da kovuşturma açılması istenmiştir. Nihayet, Ahali Cumhuriyet Fırkası, 21 Aralık'ta hükümet emriyle kapatılmış, *Ahali* gazetesinin yayını da yasaklanmıştır. Partinin kapatılacağını önceden haber alan parti lideri ve kurucuları Suriye'ye kaçmışlardır. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasına izin verilmesiyle başlayan öncesine göre ılımlı siyasî ortam, Ahali Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasıyla tamamen sona ermiş ve ülkede yeniden tek parti yönetimine dönmüştür.

Birgül BOZKURT

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA. 30-10-0-0/ 31-175-41.

BCA. 30-10-0-0/ 83-545-21.

Sürelî Yayınlar

Akşam, Cumhuriyet, Hâkimiyet-i Milliye, Tevhid-i Efkâr (25 Teşrinisani 1924), Vakit,

Yeni Adana

Araştırma-İnceleme ve Hatıra Eserler

Bezirci, Asım; **Orhan Kemal**, Tekin Yayınevi, Genişletilmiş İkinci Basım, Ankara 1984.

Demirel, Ahmet; **Tek Partinin İktidarı- Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, İletişim Yay., İstanbul 2013.

Demirel, Merâl; **Tam Bir Muhalif- Abdülkadir Kemali Bey**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.

Kaynar, Mete Kaan (Derleyen); **Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partiler 1923-2006**, İmge Kitabevi,

Öğütçü, Işık (Hazırlayan); **Orhan Kemal'in Babası Abdülkadir Kemali'nin Anıları**, Epsilon Yayınları, İstanbul, 2005.

Pınar, Mehmet; "Cumhuriyet Döneminde Unutulmuş Bir Siyasi Hareket Ahali Cumhuriyet Fırkası", **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl:9, Sayı: XXVI, 2016.

Toros, Taha; "Yaman Bir Muhalif: Abdülkadir Kemalî [Öğütçü]", **Tarih ve Toplum**,

Tunaya Tarık Zafer; **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, Arba Yayınları, İstanbul, 1952.

Tunçay, Mete; **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.

22/07/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ahali-cumhuriyet-firkasi/?pdf=3893> adresinden erişilmiştir